

Modus operandi sistem v službi organov za notranje zadeve

Dušan Lakčević*

Uvod

Organi za notranje zadeve vodijo pri zatiranju kriminalitete operativne kriminalistične evidence, da bi tako dobili operativne podatke in podatke, ki bi jih uporabljali pri izpopolnjevanju dela te službe. Temeljna naloga operativnih kriminalističnih evidenc je sistematično zbiranje, urejanje in obdelovanje podatkov o osebah, o kaznivih dejanjih, pri katerih so storilci neznani, in o predmetih, pa tudi o dogodkih, ki so pomembni za organe za notranje zadeve; vse to ima namen preprečevati in odkrivati kazniva dejanja, identificirati, najti in prijeti storilce kaznivih dejanj, najti in identificirati predmete in stvari ter uspešno pojasnjevati kazniva dejanja in odkrivati njihove storilce.

Eden izmed najpomembnejših pregledov v sistemu operativnih evidenc je evidenca po sistemu »modus operandi« oziroma evidenca določenih kategorij storilcev kaznivih dejanj in kaznivih dejanj, pri katerih je storilec neznan.

Omenjena evidenca določenih kategorij storilcev oziroma potencialnih storilcev kaznivih dejanj (MOS) ustreza potrebi po zbiranju podatkov o verjetnem storilcu določenega kaznivega dejanja, po drugi strani pa ustreza zahtevi po iskanju podatkov pri kaznivih dejanjih, ki jih je najverjetneje storil določeni storilec kaznivega dejanja.

Rezultati evidence MOS so spiski storilcev kaznivih dejanj oziroma kaznivih dejanj; ti lahko usmerjajo delo organov za notranje zadeve javnega tožilca in sodišča in s tem pomagajo pri odkrivanju storilca oziroma kaznivega dejanja.

Pojem in karakteristika MOS evidence

Pod pojmom »modus operandi sistem« razumejo sodobni kriminalisti »sistem načina storitve«. ¹ Način storitve kaznivega dejanja ali boljše rečeno dejavnost kriminalca pri storitvi kaznivega dejanja je treba preučiti z različnih stališč in v različnih smereh. Poleg vrste, kraja, časa in predmeta kaznivega dejanja, ki sami po sebi v veliki meri odkrivajo dejavnost kriminalca, je

* Dušan Lakčević, mag. pravnih znanosti, višji inšpektor v Republiškem sekretariatu za notranje zadeve SR Srbije.

¹ NN.: Policija (metode), prevodi članaka II. Beograd 1957, str. 107.

treba pri »modus operandi sistemu« upoštevati tudi druge prvine, kot so izbor in uporaba orodja, sredstev in trikov.²

Teoretiki se strinjajo v tem, da imajo poklicni kriminalci svoj način izvrševanja kaznivih dejanj. Ta način jim določajo izkušnje, ki jih pridobijo med kriminalno kariero. Z drugimi besedami, usposobijo se za nek določen način dela, ki se je izkazal kot najuspešnejši.³

Ta lastni sistem dela posameznega poklicnega kriminalca je vpisan v evidenci MOS.⁴

Izhajamo iz tega, da pri nas še vedno ni poklicne kriminalitete in tako tudi poklicnih kriminalcev ne, zato menimo, da so navedeni teoretiki imeli v mislih povratnike in njihov način izvrševanja, ki je zabeležen v evidenci MOS. V MOS kartoteki so razvidna kazniva dejanja in storilci tistih kaznivih dejanj, ki se ponavljajo, sam način storitve pa je individualen, ima svojo »znamko«.⁵

Menimo, da je sprejemljivo mnenje tistih kriminalistov, ki trdijo, da se karakteristike za to evidenco danes ugotavljajo po:

1. samem načinu storitve kaznivega dejanja (dodali bi po samem poteku storitve);
2. vrsti in individualnosti sredstva storitve;
3. kraju storitve;
4. neposrednem predmetu kaznivega dejanja;
5. času storitve.⁶

Temu moramo dodati, da lahko naštetih prvine nadalje razčlenjujemo, tako da npr. kraj storitve zajema: občino, mesto — naselje, ulico, številko, stanovanje, nadstropje in podobno. Čas storitve zajema: datum, dan v tednu, uro, posebne okoliščine itd.

Značilnost in smotrnost »modus operandi sistema« je v tem, da, ko se zgodi neko kaznivo dejanje, pri katerem je storilec neznan, najprej razčlenimo način storitve tega dejanja na sestavne prvine, nato pa te prvine primerjamo s prvimi načina storitve kaznivega dejanja pri vseh evidentiranih storilcih kaznivih dejanj v MOS evidenci. Storilce kaznivih dejanj pri katerih se ujemajo vse prvine s prvimi kaznivega dejanja, ki se je zgodilo, imamo za možne storilce

² Cit. delo, str. 107.

³ Dragomir Davidović: Priručnik za rad na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta, Beograd 1968, str. 120.

⁴ Tomislav Marković: Narodna milicija i suzbijanje kriminaliteta, Beograd 1956, str. 28.

⁵ Vlado Vodinić: Kriminalistika, Beograd 1970, str. 59.

⁶ Cit. delo, str. 59.

tega kaznivega dejanja. Takih storilcev je lahko več, to pomeni, da dobimo seznam storilcev, le-ta pa usmerja operativnega delavca, da ustrezno ukrepa, upošteva vsa dejstva, ki so pomembna za odkrivanje storilca določenega kaznivega dejanja. Da bi z evidenco »modus operandi sistema« ugotovili prejšnjo dejavnost določenega storilca kaznivega dejanja, je treba poznati njegovo kriminalno dejavnost oziroma načine storitve kaznivih dejanj, vrste kaznivih dejanj, ki jih je naredil in podobno. Na podlagi tega dobimo prvine storitve določenega storilca in jih primerjamo s prvinami načinov storitve vseh kaznivih dejanj, ki so zajeta v evidenci MOS. Kazniva dejanja pri katerih se določene prvine ujemajo, so dejanja, ki jih je določeni storilec verjetno izvršil.

Vrste MOS evidenc in načini vodenja

Modus operandi sistem pozna dve vrsti evidenc, in sicer evidenco določenih kategorij storilcev oziroma možnih storilcev kaznivih dejanj (MOS oseb) ter evidenco kaznivih dejanj, pri katerih so storilci neznani (MOS dejanj). Pravzaprav gre za neko celoto, ki jo lahko razstavimo in preučujemo vsak del zase, vendar je njena operativna informacija popolna le tedaj, kadar primerjamo podatke iz ene in druge evidence. Modus operandi sistem temelji na ugotavljanju istovetnosti storilca. Organi za notranje zadeve v praksi ukrepajo in delujejo na podlagi načina storitve, da bi odkrili storilca določenega kaznivega dejanja.

Kriminalci povratniki vnaprej pripravljajo načrt za kaznivo dejanje, v njem pa so določeni: čas, kraj, žrtev-predmet napada, sredstvo in celo obramba oziroma »alibi« za primer, da bi bili osumljeni za določeno dejanje. Značilno je, da kriminalci povratniki skrbijo za to, da ne bi pustili sledov, ki bi jih lahko izdali, npr. prstnih odtisov, odtisov nog in podobnega. Vendar sledovi orodja in orožja kot sredstva storitve kažejo na storilca, ker se po njih izraža njegova strokovnost, posebnost ter spretnost pri delu.

Dosedanje izkušnje govorijo, da je potreba po enotnem mednarodnem modus operandi sistemu vedno večja. Ta potreba izhaja iz dejstva, da kriminalci pri svojem delu prestopajo državne meje in delujejo v več državah. Za zdaj ugotavljamo, da ni enotnega modus operandi sistema, temveč da vsaka država gradi ta sistem v duhu svoje kriminalistične prakse in teorije. Vendar

pa je zaradi mednarodnega policijskega sodelovanja možno odkriti neznane storilce, ki so s svojim načinom storitve pustili sled.

Natančneje bomo razložili vrste evidenc modus operandi sistema.

I. Evidenca določenih kategorij storilcev oziroma možnih storilcev kaznivih dejanj (MOS oseb).

Ta evidenca je operativna, lahko bi rekli celo strogo operativna in ima namen pojasnjevati kazniva dejanja, pri katerih so storilci neznani, še zlasti v naslednjih primerih:

a) pri kaznivem dejanju z neznanim storilcem ugotavljamo s pregledom te evidence, katera od registriranih oseb bi lahko prišla v poštev kot storilec tega dejanja, glede na način storitve in druge lastnosti, ki so značilne za njegovo metodo dela;

b) kadar neka vrsta kaznivih dejanj z neznanimi storilci, bodisi zaradi samega načina storitve bodisi zaradi pogostnosti (serije) postane problem za določeno področje, tedaj s primerjanjem evidence in preučevanjem predmeta z neznanim storilcem ugotavljamo, katera od registriranih oseb bi lahko prišla v poštev kot storilec kaznivih dejanj.

V to evidenco so, glede na njene lastnosti, zajete naslednje osebe:

1. Storilci, ki so bili najmanj dvakrat obsojeni za naklepna kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti ter so ob storitvi pokazali lastnosti in nagnjenja, ki kažejo na to, da bodo nadaljevali s kaznivimi dejanji, ali na podlagi storitve in drugih okoliščin (prejšnje življenje, osebne razmere, pobude, zaradi katerih je bilo dejanje storjeno, vedenje po storjenem dejanju in podobno) lahko tako sklepamo.

2. Storilci, ki so bili samo enkrat obsojeni za kazniva dejanja v steku, ki se preganjajo po uradni dolžnosti, če so ob storitvi kaznivih dejanj pokazali lastnosti in nagnjenja, ki kažejo, da bodo nadaljevali s kaznivim delovanjem, ali pa po sami vrsti kaznivih dejanj in drugih okoliščinah (prejšnje življenje, osebne razmere, pobude za storjeno dejanje, vedenje po storjenem kaznivem dejanju itd.) lahko tako sklepamo.

3. Storilci, ki jim je bil za naklepno storjeno kaznivo dejanje izrečen vzgojni ukrep in ki so ob storitvi kaznivih dejanj (način storitve, okoliščine in podobno) pokazali lastnosti in nagnjenja, ki kažejo, da bodo nadaljevali s takimi kaznivimi dejanji, ali pa po vrsti kaznivih dejanj in drugih okoliščinah (osebne in družinske razmere, dru-

žinska vzgoja, nagnjenja, sredina in razmere, v katerih živijo, in podobno) lahko to sklepamo.

4. Druge osebe (ne glede na starost), ki so ob storitvi naklepnih kaznivih dejanj, po načinu storitve, okoliščinah in podobno pokazale lastnosti in nagnjenja, ki kažejo na to, da bodo nadaljevale s kaznivimi dejanji, ali pa lahko tako sklepamo po sami vrsti dejanja in drugih okoliščinah (prejšnje življenje, osebne in družinske razmere, duševne lastnosti, pobude, družinska vzgoja, sredina in razmere, v katerih živijo, vedenje po storjenem kaznivem dejanju).

5. Osebe, ki so pod nadzorstvom in poostrenim nadzorstvom.

6. Osebe, ki so kaznovane s pravnomočno odločbo o prekršku, oziroma proti katerim je postavljena zahteva po vodenju postopka zaradi predrznega vedenja (nasilniki), pretepa na javnem prostoru, igranja na srečo, prostitucije, delomrzištva in drugega, so pa po načinu in okoliščinah storitve pokazale nagnjenje, da bodo še vnaprej delale prekrške, ali pa po sami vrsti prekrška in drugih okoliščinah (osebne in družinske razmere, prejšnje življenje, sredina in razmere, v katerih živijo, vedenje po storjenih prekrških) lahko to sklepamo.

Uporabili bomo izkušnje Mestnega sekretariata za notranje zadeve Beograda in prikazali z nekaterimi primeri, kakšen je videti MOS oseb.

1. Spolni prestopniki:

- storilci, ki grozijo in uporabljajo fizično moč;
- storilci, ki grozijo in uporabljajo strelno orožje;
- storilci, ki delujejo v skupinah (skupinsko posiljevanje);
- storilci, ki prestrezajo in napadajo osamljene ženske;
- storilci, ki jemljejo mamila;
- storilci, ki uporabljajo avtomobile kot sredstvo za privabljanje;
- storilci, ki izkoriščajo znanstvo in pridobljeno zaupanje.

Kraj storitve je pri teh storilcih pomemben dejavnik, svoja dejanja pa opravljajo:

- v parku,
- v gozdu na širšem mestnem področju,
- na plažah in v kopališčih,
- v manj prometnih ulicah,
- v privatnem stanovanju,
- v avtomobilu itd.

2. Storilci roba in roparskih tatvin:

- a) maskirani storilci, ki spremenijo svoj videz
 - z nogavico,
 - z umetnimi brki,
 - z lasuljo,
 - z masko (krinko),
 - z uniformo itd.;
- b) storilci, ki prestrezajo in napadajo
 - blagajnike z denarjem,
 - pismonoše,
 - inkasante,
 - osamljene ženske,
 - vinjene osebe,
 - zaljubljene pare,
 - homoseksualce,
 - voznike taksijev,
 - druge voznike pri zaustavljanju,
 - storilci, ki na videz pomagajo ljudem itd.;
- c) storilci, ki napadajo nepričakovano:
 - nasilno vdiranje v stanovanje in druge prostore,
 - nenadno vdiranje v stanovanje in druge prostore,
 - storilci, ki grozijo z orožjem,
 - storilci, ki grozijo z nevarnim orodjem itd.

Tudi tukaj je kraj storitve pomemben dejavnik, najpogosteje pa so to: pošte, banke, trgovine in gostinski lokali, stanovanja, ulice, parki, gozd, travnik, kopališče, plaža itd.

Zelo zanimiva je evidenca MOS oseb vlomilcev. Razdeljeni so na skupine in podskupine. Podskupina »vlomilci vrat« zajema vlomilce, ki si pomagajo z drogom in drugimi trdimi predmeti na principu vzvoda, vlomilce, ki uporabljajo fizično moč, vlomilce, ki odpirajo ključavnice s pripravljenimi ključi, vlomilce, ki odpirajo ključavnice z varilnim aparatom itd. Skupina »vlomilci oken in izložbenih oken« zajema vlomilce, ki uporabljajo fizično moč, vlomilce, ki razbijejo okno ali izložbeno okno s trdim predmetom ter uporabljajo lepilni trak itd. Vlomilci v blagajne, trezorje in jeklene omare so lahko vlomilci z originalnim (najdenim) ključem, vlomilci s pripravljenim ključem (odpiralnim), vlomilci, ki odpirajo v predelu ključavnice s posebnim orodjem, vlomilci, ki odpirajo v predelu ključavnice z varilnim aparatom, vlomilci, ki razstreljujejo ključavnice, vlomilci, ki pilijo, žagajo dno blagajne itd.

II. Evidenca kaznivih dejanj z neznanimi storilci (MOS dejanj).

Ta evidenca je čisto operativna in je posebno pomembna v primerih, kadar se ponavljajo kaz-

niva dejanja, pri katerih je storilec neznan, kar podaja osnovo za domnevo, da jih je zaradi istovetnosti in drugih lastnosti storila ista oseba. V to evidenco so zavedena vsa kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti in pri katerih je storilec neznan v trenutku, ko se za dejanje izve. Evidenco sestavljajo kartoteka kaznivih dejanj z neznanimi storilci in zbirni dosjeji predmetov z neznanimi storilci. V večjih mestih, kot so Beograd, Zagreb, Ljubljana in druga, lahko po potrebi vodijo tudi kartoteke fizičnih oziroma pravnih oseb, ki so bile oškodovane s kaznivimi dejanji, ki jih preganjajo po uradni dolžnosti, storilec pa je bil v času storitve oziroma, ko se je za delo izvedelo neznan.

Dejanja z neznanimi storilci so registrirana na posebnih kartonih, ki jih po preverjanju v evidenci določenih kategorij storilcev kaznivih dejanj razporejajo po vrstah kaznivih dejanj, načinu storitve, objektih napada itd. To evidenco nujno uporabljajo v naslednjih primerih:

1. kadar odkrijejo storilca enega ali več kaznivih dejanj in ugotavljajo, ali ni morda le-ta, glede na način storitve, vrsto uporabljenih sredstev, prostore, v katerih so storjena, predmete, ki so pri tem pridobljeni itd., storilec tudi drugih kaznivih dejanj, storjenih na isti ali podoben način;

2. kadar je storjeno eno ali več istovrstnih kaznivih dejanj, pri katerih je storilec neznan, tedaj lahko s primerjanjem načina storitve registriranih kaznivih dejanj in z načinom storitve določenih kategorij storilcev kaznivih dejanj ugotovimo, kateri izmed njih bi utegnil biti storilec.

Na podlagi navedenega lahko sklepamo, da je uporaba te evidence tesno povezana z uporabo evidence določenih kategorij storilcev kaznivih dejanj, razen tega pa ta evidenca omogoča sistematično spremljanje, razčlenjevanje in pravilno določanje ustreznih preprečevalno-kaznovalnih ukrepov z namenom uspešno delovati pri zatiranju oziroma zmanjševanju števila prestopkov.

Praksa Mestnega sekretariata za notranje zadeve nam omogoča, da prikažemo MOS dejanj.

1. umor z

- metanjem iz vlaka,
- metanjem iz motornega vozila ali pod motorno vozilo,
- metanjem v septično jamo, kanal,
- privabljanjem žrtve,
- zastrupitvijo žrtve,

- obešanjem žrtve,
- zadavitvijo s šalom, nogavico itd.

Pomembno za odkrivanje neznanega storilca kaznivih dejanj je tudi ravnanje storilca z žrtvijo: skrivanje trupla, metanje trupla v vodnjak, jamo ali kanal, obešanje trupla, sežig trupla, slačenje, spolno občevanje s truplom itd.

MOS dejanj ustreza MOS za osebe, zato ni potrebno posebej prikazovati modus operandi sistema za dejanja.

Enotna evidenca MOS v sistemu za avtomatsko obdelavo podatkov

Sodobni informacijski sistem podaja velike možnosti za oblikovanje enotne kriminalistične evidence modus operandi sistema in za statistično analitična raziskovanja kriminalitete z elektronsko obdelavo podatkov.

Zato organi za notranje zadeve morajo zbirati, kontrolirati in vnašati podatke (če imajo terminale) oziroma dostavljati podatke o kaznivih dejanjih in storilcih. Z vprašalniki (obrazci) o kaznivih dejanjih in storilcih zbirajo podatke, iz katerih se nato oblikuje in vodi enotna evidenca MOS. Podatki enotne evidence MOS, ki jih zbirajo z individualnimi vprašalniki o kaznivih dejanjih, storilcih in osebnem opisu, zahtevajo uvrstitev v več evidenc, ki bi logično povezane tvorile enotno evidenco MOS za elektronsko obdelavo podatkov. Kot elemente enotne evidence MOS lahko štejemo naslednje evidences:

1. evidenca kaznivih dejanj,
2. evidenca storilcev kaznivih dejanj
3. evidenca vidnih osebnih znamenj,
4. evidenca oškodovancev,
5. evidenca vzdevkov,
6. evidenca lažnih priimkov in imen.

Opisani način ureditve enotne MOS evidence pogojuje dejstvo, da pri enem kaznivem dejanju lahko sodeluje več oseb, kakor tudi obratno, da lahko en storilec opravi več kaznivih dejanj.

V enotno MOS evidenco so zajete ravno tiste osebe, ki se večkrat pojavljajo kot storilci, prav tako pa tudi storilci tistih kaznivih dejanj, ki so po določenih predpisih ali navodilih opredeljena kot MOS kaznivih dejanj.

Zaradi večkratne povezave med kaznivim dejanjem in storilcem ter obratno, pa tudi glede na možnosti elektronske obdelave podatkov, se evidenca kaznivih dejanj in evidenca storilcev oblikujeta ločeno. Vsako kaznivo dejanje je v

evidenci kaznivih dejanj oziroma v enotni evidenci MOS določeno z naslednjimi podatki: šifra organa za notranje zadeve, ki je poslal vprašalnik (obrazec) o kaznivem dejanju, številka kazenskega vpisnika, podštevilka kazenskega vpisnika, letnica vpisa. Navedeni podatki so glavni ključ do kaznivega dejanja. Prav tako je tudi vsak storilec kaznivega dejanja točno opredeljen z matično številko, ki je glavni ključ do storilca kaznivega dejanja. Z glavnim ključem lahko neposredno dobimo podatke o kaznivem dejanju oziroma storilcu.

Uporaba evidence MOS mora biti operativna, ker je tudi sama evidenca na sistemu elektronske obdelave podatkov operativnega značaja. To pomeni, da omogoča vprašanja po različnih podatkih: kaznivem dejanju, vidnih osebnih znamenjih, vzdevkih, lažnih priimkih in imenih, pri tem pa mora hitrost odgovarjanja in količina podatkov ustrezati zahtevam iskanja. Enotna evidenca MOS je urejena kot logična celota, ki je sestavljena iz šestih med seboj povezanih pod-evidenc, pri katerih je posebno poudarjen pomen glavnih izbirnih ključev, kajti le-ti omogočajo direkten pristop do podatkov in to po:

1. kaznivem dejanju: šifre kaznivega dejanja, kriminalistične kvalifikacije, zakonska kvalifikacija, natančnejša označitev kraja storitve kaznivega dejanja, uporabljena sredstva, predmet kaznivega dejanja ali žrtev nasilja, objekt napada, posebne okoliščine, ki jih storilec izkorišča pri storitvi kaznivega dejanja itd.;

2. storilcu kaznivega dejanja: matična številka, priimek, ime, vzdevek, lažno ime in priimek;

3. osebnem opisu: višina, starost, postava-razvitost, tetoviranje itd.

Na podlagi naštetih podatkov lahko podajamo tudi druge znane podatke z namenom, da bi natančneje določili operativno zahtevo. Vprašanja postavljamo po terminalu organov za notranje zadeve, ali pa jih prenašamo s teleprinterjem oziroma po telefonu do elektronskega računskega centra.

Na koncu poudarjamo, da so naši organi za notranje zadeve že naredili prve korake pri uvažanju sodobnega informacijskega sistema in oblikovanju enotne evidence MOS z avtomatsko obdelavo podatkov.

Prevedla: Marija Milenković

LITERATURA

1. Policija (metode), prevodi člankov, II., Beograd 1957.
2. Dragomir Davidović: Priručnik za rad na sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta, Beograd 1968.
3. Tomislav Marković: Narodna milicija i suzbijanje kriminaliteta, Beograd 1956, str. 28.
4. Vlado Vodinelić: **Kriminalistika**, Beograd 1970.
5. Uputstvo o načinu vodenja i korišćenja kriminalističkih evidencija Službe javne bezbednosti u organima unutrašnjih poslova u SR Srbiji, 1968.

UDC 343.982.337

Modus Operandi System in the Service of Law Enforcement Agencies

Lakčević Dušan, Senior Inspector Republic Secretariat for Internal Affairs of SR Srbija, Beograd

The author first stresses the importance of MOS (Modus Operandi System) records for the operative needs of law enforcement agencies. He explains the concept of MOS, quotes its characteristics and describes various types of MOS evidence and the method of processing them; he proceeds from the practice and experiences of one of the larger law

enforcement agencies in Yugoslavia, i. e. the Urban Law Enforcement Agency in Belgrade. Finally, the author reflects on united MOS records with automatic data processing, which is the system of the future, making possible a much quicker and simpler provision of data for the operative needs of law enforcement agencies.